

РІШЕННЯ СУДУ ЄС
У СПРАВІ C-413/99
«BAUMBAST AND R V. SECRETARY
OF STATE FOR THE HOME DEPARTMENT»
[2002]

Звернення для попереднього рішення: Апеляційний трибунал з імміграційних справ – Сполучене Королівство.

Сторони

У справі C-413/99,

на звернення Апеляційного трибуналу з імміграційних справ (Сполучене Королівство) для отримання попереднього рішення згідно зі ст. 234 Договору про заснування ЄС (ДЄС) у справі між Баумбаст (*Baumbast*), R і Міністром внутрішніх справ (*Secretary of State for the Home Department*) про тлумачення ст. 18 ДЄС і ст. 12 Регламенту (ЄЕС) № 1612/68 Ради від 15 жовтня 1968 р. про свободу пересування працівників у межах Співтовариства (*Official Journal, English Special Edition. — 1968 (II). — P. 475*),

Суд

у складі: Г. К. Родрігес Іглесіас (*G. C. Rodriguez Iglesias*), Голова, П. Янн (*P. Jann*), Ф. Макен (*F. Macken*), доповідач, Г. Колнерік (*H. Colneric*) і С. фон Бар (*S. von Bahr*), Голови палат, К. Гулман (*C. Gulmann*), Д. А. О. Едвард (*D. A. O. Edward*), А. Ла Пергола (*A. La Pergola*), Ж.-П. Пуїсоше (*J.-P. Puissochet*), М. Возелет (*M. Wathelet*), Б. Скуріс (*B. Skouris*), Дж. Н. Кунха Родрігес (*J. N. Cunha Rodrigues*) і К. В. А. Тіммерманс (*C. W. A. Timmermans*), судді,

Генеральний адвокат: Л. А. Гілхоед (*L. A. Geelhoed*),

Секретар: Л. Хюлет (*L. Hewlett*), адміністратор,

розглянувши письмові зауваження, представлені від імені:

– пана та пані Баумбаст (*Baumbast*) Марія Фернанда Сарм'єнто (*Maria Fernanda Sarmiento*) та Іданелла Баумбаст (*Idanella Baumbast*), Н. Блейк КА (*N. Blake QC*) і Л. Френсмен КА (*L. Fransman QC*) та судовим повіреним М. Девідсон (*M. Davidson*), а також від імені R адвокатами Н. Блейк КА (*N. Blake QC*), С. Харрісон (*S. Harrison*) та судовим повіреним Б. Андонян (*B. Andonian*),

– Уряду Сполученого Королівства Дж. Е. Коллінз (*J. E. Collins*) в якості агента і адвокатом П. Саїні (*P. Saini*),

– Уряду Німеччини В.-Д. Плессінг (*W.-D. Plessing*) і Б. Мутелсі-Шун (*B. Muttelsee-Schön*) в якості агентів,

– Комісії європейських співтовариств Н. Йеррел (*N. Yerrell*) і С. О'Рейлі (*C. O'Reilly*) в якості агентів,

беручи до уваги звіт для судового розгляду,

після заслуховування усних зауважень пан та пані Баумбаст, Марія Фернанда Сарм'єнто й Іданелла Баумбаст, з R, Уряду Сполученого Королівства та Комісії на слуханні від 6 березня 2001 р.,

заслухавши висновок Генерального адвоката на судовому засіданні 5 липня 2001 р.,
ухвалив таке

РІШЕННЯ

Обставини справи

1. Згідно з рішенням від 28 травня 1999 р., отриманим в Суді 28 жовтня 1999 р., Апеляційний трибунал з імміграційних справ звернувся до Суду для отримання попереднього рішення за ст. 234 ДЄС за чотирма питаннями стосовно тлумачення ст. 18 ЄС і ст. 12 Регламенту (ЄЕС) № 1612/68 Ради від 15 жовтня 1968 р. про свободу пересування працівників у межах Співтовариства (*Official Journal, English Special Edition. — 1968. — II. — P. 475*).

2. Вказані питання були порушені під час розгляду справи між, по-перше, паном і пані Баумбаст, Марія Фернанда Сарм'єнто та Іданелла Баумбаст (разом «сім'я Баумбаст») і, по-друге, R, з одного боку, і Міністром внутрішніх справ («Міністр»), з іншого боку, про відмову останнього надати їм дозвіл на перебування на території Сполученого Королівства.

Правові засади

Законодавство Співтовариства

3. Згідно зі ст. 17 ДЄС:

«1. Цим встановлюється громадянство Союзу. Кожна особа, яка має громадянство держави-члена, є громадянином Союзу. Громадянство Союзу повинно доповнювати, а не замінювати національне громадянство.

2. Громадяни Союзу користуються правами, наданими цим Договором, та несуть обов'язки, що накладаються таким чином».

4. Стаття 18 (1) ДЄС передбачає, що кожен громадянин Союзу має право вільно пересуватися і проживати на території держав-членів, з урахуванням обмежень та умов, викладених у Договорі про ЄС, а також заходів, прийнятих для набуття ним чинності.

5. У статтях 10–12 Регламенту № 1612/68 йдеться про таке:

«Стаття 10

1. Незалежно від громадянства, мають право поселення спільно з працівником, який є громадянином держави-члена і працює за наймом на території іншої держави-члена, такі особи:

а) його дружина (чоловік) та їхні нащадки, які не досягли 21 року або утриманці;

б) родичі по висхідній лінії, які перебувають на утриманні працівника і його дружина (и).

2. Держави-члени повинні полегшити доступ будь-якого члена сім'ї, який не підпадає під дію положень пункту 1, якщо він є утриманцем зазначеного вище працівника або проживає з ним під одним дахом на території, звідки він прибув.

3. У контексті пунктів 1 і 2 працівник повинен мати у своєму розпорядженні для своєї сім'ї житло, що розглядається як нормальне для національних працівників в регіоні, де він працює; це положення, однак, не повинно служити

підставою для дискримінації працівників з інших держав-членів, в порівнянні з національними працівниками.

Стаття 11

У разі, коли громадянин держави-члена здійснює діяльність в якості найманого працівника або індивідуальну трудову діяльність на території іншої держави-члена, його дружина (чоловік) і ті з дітей, які не досягли віку 21 року або є його утриманцями, мають право найматися на будь-яку роботу на всій території тієї ж держави, навіть якщо вони не є громадянами держави-члена.

Стаття 12

Діти громадянина держави-члена, який є або був зайнятий у якості найманого працівника на території іншої держави-члена, допускаються до загальної освіти, навчання і курсів професійної освіти в цій державі на тих же умовах, що і громадяни цієї держави, якщо зазначені діти проживають на її території.

Держави-члени повинні докладати всіх зусиль для забезпечення зазначеним дітям можливості відвідувати ці курси на найкращих можливих умовах».

6. У першому абзаці ст. 1 (1) Директиви Ради 90/364/ЄЕС від 28 червня 1990 р. про право на проживання (*Official Journal. — L 180. — 1990. — P. 26*), держави-члени зобов'язані надати право на проживання громадянам держав-членів, які не користуються цим правом згідно з положеннями права Співтовариства, та членам їх сімей, зазначеним у ст. 1 (2) цієї Директиви, за умови, що вони і члени їх сімей застраховані від хвороби стосовно будь-яких ризиків в державі-члені перебування і володіють достатніми коштами для того, щоб уникнути створення навантаження на систему соціального забезпечення держави-члена перебування в період їх проживання.

7. Згідно з абзацом другим ст. 1 (1) Директиви 90/364 передбачається, що зазначені в першому підпункті кошти визнаються достатніми, коли вони перевищують той рівень коштів, нижче якого держава-член перебування може надавати соціальне забезпечення для її громадян, беручи до уваги персональні особливості заявника і, при необхідності, персональні особливості осіб, вказаних у ст. 1 (2) цієї Директиви.

8. У третьому абзаці ст. 1 (1) Директиви 90/364 передбачається, що, якщо другий підпункт не може бути застосований в будь-якій державі-члені, кошти заявника визнаються достатніми, коли вони перевищують рівень мінімальної пенсії за соціальним страхуванням, що виплачується державою-членом перебування.

9. Відповідно до ст. 1 (2) Директиви 90/364:

«Такі особи, незалежно від їх громадянства, мають право поселятися в іншій державі разом із власником права на проживання:

а) її або його чоловік (дружина) і їхні нащадки, які є утриманцями;

б) родичі по висхідній лінії власника права на проживання, які перебувають на утриманні, і його або її дружина (чоловік)».

10. Стаття 3 Директиви 90/364 передбачає, що право на проживання зберігається весь час, поки особи, які мають це право, відповідають умовам, встановленим у ст. 1 вказаної Директиви.

Національне законодавство

11. Розділ 7 (1) Закону про імміграцію 1988 р. передбачає:

«Особа відповідно до [Закону про імміграцію 1971 р.] не повинна отримувати дозвіл на в'їзд або перебування в Сполученому Королівстві у будь-якому випадку, коли вона має право зробити це на підставі чинного законодавства Співтовариства, або будь-якого положення, прийнятого на підставі розділу 2 (2) Акта про європейські співтовариства 1972 р.

12. Стаття 3 Положення про імміграцію (Європейський економічний простір) 1994 р. (*Положення про ЄЕП//SI. — 1994. — № 1895*) встановлює загальний принцип, що громадяни держави, яка є стороною Угоди про Європейський економічний простір від 2 травня 1992 р. (*Official Journal. — 1994. — L 1. — P. 3*) та члени їх сімей повинні бути прийняті в Сполученому Королівстві за пред'явленням дійсного національного посвідчення особи або паспорта.

13. Відповідно до ст. 4 (1) Положення про ЄЕП, «кваліфікована особа» має право проживати у Великій Британії до тих пір, поки вона залишається кваліфікованим фахівцем. Це право поширюється на членів сім'ї, включаючи дружину (чоловіка) згідно зі ст. 4 (2) Положення про ЄЕП.

14. Відповідно до ст. 6 Положення про ЄЕП термін «кваліфікована особа» означає, *inter alia*, громадян держави, яка є стороною Угоди про ЄЕП, які працюють у Сполученому Королівстві.

15. Відповідно до п. 255 Імміграційних правил Сполученого Королівства (Вісник Палати громад № 395) 1994 р. (далі — Імміграційні правила) передбачається таке:

«Громадяни держав — членів ЄЕП (крім студентів) та члени їх сімей, яким був виданий дозвіл на проживання або документ про місце проживання терміном на п'ять років, і які залишились в Сполученому Королівстві відповідно до Положення про ЄЕП 1994 р. на чотири роки і продовжують там проживати, можуть за заявою, отримати вид на проживання або документ про місце проживання (залежно від обставин), який надає дозвіл на перебування в Сполученому Королівстві на невизначений час».

Основне провадження

Справа Баумбаст

16. Пані Баумбаст, громадянка Колумбії, вийшла заміж за пана Баумбаст, громадянина Німеччини, у Великій Британії в травні 1990 р. В їхній сім'ї дві доньки: старша, Марія Фернанда Сармьєнто, позашлюбна донька пані Баумбаст, громадянка Колумбії, і молодша, Іданелла Баумбаст, яка має подвійне громадянство Німеччини та Колумбії.

17. Відповідно до постанови про звернення, для цілей посилення на попереднє рішення, сторони основного провадження домовилися про те, що Марія Фернанда Сармьєнто повинна вважатись членом сім'ї пана Баумбаст. Таким чином, відповідно до постанови про звернення, вона вважається однією із двох дітей цієї родини.

18. У червні 1990 р. члени сім'ї Баумбаст отримали дозволи/документи на проживання, дійсні протягом п'яти років. У період з 1990 по 1993 роки, пан Баумбаст

вів економічну діяльність у Сполученому Королівстві, спочатку як працівник, а потім як глава своєї власної компанії. Проте, оскільки ця компанія збанкрутіла, і він не зміг отримати добре оплачувану роботу в Сполученому Королівстві, він працював з 1993 р. у німецьких компаніях в Китаї і Лесото. Хоча пан Баумбаст час від часу шукав роботу в Сполученому Королівстві, з цього моменту й до постанови про звернення ситуація з його зайнятістю не змінилась.

19. Протягом цього періоду, пан та пані Баумбаст володіли будинком у Сполученому Королівстві і їх доньки відвідували там школу. Вони не отримували жодних соціальних пільг і, маючи повне медичне страхування в Німеччині, вони їздили туди, коли це було потрібно, для лікування.

20. У травні 1995 р. пані Баумбаст подала заявку на отримання дозволу на постійне проживання у Великій Британії для себе і для інших членів родини. У січні 1996 р. Міністр внутрішніх справ відмовився продовжити дозвіл на проживання пана Баумбаст і дію документів на проживання пані Баумбаст і їх дітей.

21. 12 січня 1998 р. відмова надання дозволу на проживання була оскаржена в Суді з імміграційних питань (Сполученого Королівства). Суд виявив, що пан Баумбаст не був ні працівником, ні особою, яка має загальне право на проживання відповідно до Директиви 90/364. Що стосується дітей, суддя вирішив, що вони користуються незалежним правом на проживання відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68. Крім того, він постановив, що пані Баумбаст має право на проживання на період, протягом якого її діти здійснюють права, передбачені ст. 12 цього Регламенту. За словами судді, права пані Баумбаст ґрунтуються на зобов'язаннях держав-членів в рамках цього положення заохочувати всі зусилля, щоб дати дітям можливість відвідувати учбові заклади в приймаючій державі-члені за найкращих можливих умов.

22. Пан Баумбаст звернувся до Апеляційного трибуналу з імміграційних питань для оскарження рішення судді у його справі. Міністр внутрішніх справ подав зустрічну апеляцію до цього Трибуналу проти рішення суду щодо пані Баумбаст і двох її дітей.

23. У R, громадянки США, від першого шлюбу з громадянином Франції двоє дітей, які мають подвійне громадянство Франції та Сполучених Штатів. У 1990 р. вона переїхала до Великої Британії як дружина громадянина держави — члена Співтовариства, користуючись правами, які надаються Договором про ЄС, і отримала дозвіл на перебування в Сполученому Королівстві до жовтня 1995 р.

24. R розлучилася з першим чоловіком у вересні 1992 р., але, оскільки Міністром внутрішніх справ не було вжито заходів стосовно імміграційного статусу R, вона й далі проживала у Великій Британії. За умовами розлучення в Англії та Уельсі діти повинні проживати зі своєю матір'ю протягом принаймні п'яти років після дати розлучення або протягом іншого періоду за згодою сторін. Після розлучення діти повинні були регулярно спілкуватись з батьком, який все ще живе і працює у Великій Британії та несе разом з їх матір'ю відповідальність за їх виховання як у емоційному, так і у фінансовому плані.

25. Документи основного провадження також свідчать про те, що під час свого перебування в Сполученому Королівстві R купила будинок і започаткувала біз-

нес як дизайнер інтер'єрів, в який вона вклала значні кошти. У 1997 р. R вийшла заміж за громадянина Сполученого Королівства.

26. Відповідно до положень внутрішнього законодавства у жовтні 1995 р. від імені R та її двох доньок було подано заяву про отримання безстрокового права на проживання у Сполученому Королівстві. 3 грудня 1996 р. дітям були надані дозволи на постійне проживання в Сполученому Королівстві в якості членів сім'ї трудящого-мігранта. Проте заява пані R була відхилена на тій підставі, що Міністр внутрішніх справ визнав ситуацію настільки особливою, що не міг прийняти рішення на власний розсуд. На його думку, діти були ще малі, щоб самостійно жити в Сполучених Штатах, тому супроводжувались матір'ю.

27. Одним із питань, порушених перед судом стосовно відмови Міністра внутрішніх справ надати R дозвіл на постійне проживання, було питання про те, чи вплине відмова на встановлені правом Співтовариства права дітей на освіту і проживання в Сполученому Королівстві і право на сімейне життя. Суд відхилив заяву, з якою R звернулася в Апеляційний суд з імміграційних справ.

Питання, порушені на попередньому провадженні

28. Беручи до уваги, що справа, яка розглядається, залежить від тлумачення ст. 18 ДЄС та Регламенту № 1612/68, Апеляційний суд з імміграційних справ вирішив припинити розгляд і передати Суду для ухвалення попереднього рішення такі питання:

Перше питання

(а) Чи мають право діти громадян Європейського Союзу, які також є громадянами ЄС і які почали навчання в початковій школі під час проживання їх батька/матері (або батьків) на правах працівника в іншій державі-члені, громадянином якої він не є («приймаючій державі»), проживати у приймаючій державі для того, щоб отримати загальну освіту, відповідно до ст. 12 Регламенту Ради № 1612/68?

(b) Які критерії будуть застосовуватися національними органами з огляду на те, що відповідь на порушене питання може бути різною у випадках, коли:

(i) батьки дітей розлучилися;

(ii) тільки один із батьків є громадянином Європейського Союзу, і батьки перестали бути працівниками в державі перебування;

(iii) діти не є громадянами Європейського Союзу?

Друге питання

За умови, якщо діти мають право проживати на території держави перебування для отримання загальної освіти відповідно до ст. 12 Регламенту Ради № 1612/68, чи може зобов'язання держави перебування докладати «всіх зусиль, щоб такі діти відвідували учбові заклади у найкращих умовах», тлумачитись як таке, що дає право основному опікуну таких дітей, навіть якщо він не є громадянином Союзу, проживати разом із дітьми з метою реалізації такого права, незважаючи на те, що:

(i) батьки дітей розлучилися, або

(ii) один із батьків, громадянин Європейського Союзу, перестає бути працівником в приймаючій державі?

Питання стосується винятково справи Баумбаст.

Третє питання

(a) Враховуючи обставини справи пана Баумбаст, чи має він, як громадянин ЄС, безпосереднє право на проживання в іншій державі — члені ЄС відповідно до ст. 18 (колишня ст. 8a) Римського договору у випадку, коли він не має права проживати у цій країні в якості працівника згідно зі ст. 39 (колишня ст. 48) Римського договору, і не має права на проживання в державі перебування відповідно до інших положень права ЄС?

(b) Якщо пан Баумбаст має таке право, то чи мають його дружина і діти відповідні похідні права на проживання, працевлаштування та інші права?

(c) Якщо дружина і діти пана Баумбаст мають такі права, то чи користуються вони такими правами на підставі статей 11 і 12 Регламенту № 1612/68, чи інших положень права ЄС (і, якщо так, то на підставі яких)?

Четверте питання

(a) Якщо припустити, що попереднє питання вирішується не на користь громадянина ЄС, чи зберігають члени родини такого громадянина похідні права, які вони отримали з моменту переїзду у Велику Британію як члени сім'ї працівника?

(b) Якщо члени сім'ї працівника зберігають свої права, то за яких умов?

Щодо прийнятності перших двох питань

29. Спочатку слід відмітити, що відповідно до зауважень, представлених в Суді, в період між початком основного судового розгляду і попереднім провадженням як пані Баумбаст з двома дітьми, так і R було надане безстрокове право залишитися у Великій Британії. У випадку R було надано право безстрокового перебування на території Сполученого Королівства. У випадку R таке право, ймовірно, було надано на підставі укладення шлюбу із громадянином Сполученого Королівства, хоча жодних подробиць стосовно цього не було надано національним судом. Отже, тільки панові Баумбаст було відмовлено у наданні права безстрокового перебування на території Сполученого Королівства.

30. За цих обставин, слід визначити, чи є перші два питання, передані національним судом для розгляду в рамках попереднього провадження, прийнятними для розгляду Судом.

31. Процедури, передбачені в ст. 234 ДЄС, є засобом співробітництва між Судом та національними судами, за допомогою яких Суд надає національним судам тлумачення відповідного законодавства Співтовариства, яке застосовується такими судами при ухваленні рішення у певній справі (див. справу *C-231/89 Gmurzynska-Bscher (European Court reports. — 1990. — I-4003)*, п. 18).

32. Таким чином, національні суди, які розглядають справу та ухвалюють рішення, самостійно визначають необхідність ухвалення попереднього рішення, потрібного для прийняття рішення у справі, та встановлюють питання, які виносяться на розгляд Суду. Отже, у разі, якщо питання, порушене перед національним

судом, стосується тлумачення положень права Співтовариства, Суд зобов'язаний ухвалити відповідне рішення (див., *inter alia*, *Gmurzynska-Bscher*, пункти 19 і 20).

33. Таким чином, беручи до уваги розподіл функцій у здійсненні правосуддя між національними судами та Судом, передбачений ст. 234 ДЄС, Суд ухвалює попередні рішення, не вивчаючи обставини, на підставі яких національні суди зробили висновок про необхідність застосування положень законодавства Співтовариства, із тлумаченням яких звернулись до Суду (див. *Gmurzynska-Bscher*, п. 22).

34. Інакше було б тільки у випадку, коли з'ясується, що процедура, передбачена ст. 234 ДЄС, була застосована помилково, і до неї звернулись тільки для того, щоб отримати попереднє рішення Суду за відсутності фактичного спору, або коли очевидно, що положення права Співтовариства, із тлумаченням яких звернулись до Суду, не можуть безпосередньо або опосередковано застосовуватись до обставин справи (див., у зв'язку з цим, справу *Gmurzynska-Bscher*, п. 23, і справу C-130/95 *Giloy* (*European Court reports. — 1997. — I-4291*), п. 22).

35. Щоправда, дозвіл на постійне проживання в Сполученому Королівстві було надано пані Баумбаст і її дітям 23 червня 1998 р., тобто до ухвалення національним судом рішення від 28 травня 1999 р., а R пізніше, дату не було встановлено.

36. Однак, видно із зауважень, представлених на слуханнях, що дозвіл на постійне проживання був наданий відповідно до англійського права, і що питання про права, які надаються вказаним особам відповідно права Співтовариства, не було вирішене остаточно.

37. Відповідно, ці питання були порушені в контексті розглянутого спору, і національних суд надав Суду підтвердження їх фактичного і правового значення, а також підстави, які підтверджують, що відповідь на ці питання була необхідна для того, щоб винести рішення.

38. Із викладеного випливає, що два перших питання, порушених національним судом, є прийнятними.

Щодо першого питання

39. У першому питанні національний суд по суті прагне встановити, чи мають право діти громадянина Європейського Союзу, які переїхали на проживання в державу-член разом із батьком/матір'ю, котрі мають право на проживання у державі-члені в якості трудящого-мігранта, проживати у цій державі, щоб отримувати загальну освіту, відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68. Крім того, національний суд порушує питання, чи матимуть діти ці права, якщо батьки розлучилися, якщо тільки один із батьків є громадянином Союзу, якщо батьки перестали бути трудящими-мігрантами в приймаючій державі-члені, або якщо діти самі не є громадянами Союзу.

Зауваження, представлені в Суді

40. І хоча R і сім'я Баумбаст визнають, що право на проживання та право на навчання в учбових закладах приймаючої держави-члена відповідно до статей 10 і 12 Регламенту № 1612/68 не є абсолютними, вони стверджують, що умови, встановлені для здійснення прав, передбачених ст. 12 цього Регламенту, вико-

нуються в основному провадженні. Насправді, у справі R, немає ніяких підстав припускати, що діти перестали бути членами сім'ї свого батька, який продовжує працювати в приймаючій державі-члені. У справі Баумбаст, єдиною підставою вважати, що діти втратили статус, передбачений відповідно до ст. 12 цього Регламенту, є те, що їх батько більше не працює у цій державі. Тим не менш, відповідно до положень, викладених в об'єднаних справах 389/87 і 390/87 *Echternach і Moritz* (*European Court reports. — 1989. — 723*), цей факт не має ніякого значення для подальшого існування їх прав.

41. Уряди Сполученого Королівства та Німеччини також стверджують, що права, набуті дитиною трудящого-мігранта відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68, в принципі, продовжують існувати навіть тоді, коли батьки покидають територію приймаючої держави-члена.

42. Однак, Уряд Німеччини стверджує, що відповідно до положень, викладених у справах *Echternach і Moritz*, ст. 12 Регламенту № 1612/68 гарантує дитині окреме право на самостійне проживання тільки у випадку, якщо дитина не може продовжити навчання в учбовому закладі в державі-члені походження.

43. Щодо справи R, то Уряд Сполученого Королівства стверджує, що діти R мають право на проживання в Сполученому Королівстві відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68 на тій підставі, що, хоча R та їх батько розлучені, він продовжує мати права трудящого-мігранта в Сполученому Королівстві.

44. Що стосується справи R, то Комісія стверджує, що, навіть якщо батьки розлучені, поки один із них зберігає статус трудящого-мігранта в приймаючій державі, діти продовжують користуватися правом проживання відповідно до ст. 10 Регламенту № 1612/68 та правом на доступ до освіти згідно зі ст. 12 цього Регламенту.

45. Стосовно справи Баумбаст Комісія стверджує, що, відповідно до положень, викладених у рішеннях у справах *Echternach і Moritz*, дитина трудящого-мігранта зберігає статус члена сім'ї робітника, передбачений Регламентом № 1612/68, у випадку, коли сім'я дитини повертається у державу-член походження, а дитина залишається в приймаючій державі-члені для того, щоб продовжити навчання, яке вона не може отримати у державі-члені походження.

46. Як зазначила Комісія, хоча обставини справ *Echternach і Moritz* полягали, зокрема, в тому, що дитина була не в змозі продовжувати своє навчання в державі-члені походження, Суд здійснив розширене тлумачення ст. 12 Регламенту № 1612/68. Становище дітей сім'ї Баумбаст не настільки відрізняється від того, яке існувало в справах *Echternach і Moritz*, а тому немає на перший погляд причини робити інший висновок. Комісія дійшла висновку, що, якщо Суд вважає тлумачення, здійснене у вказаних справах, прийнятним, то діти сім'ї Баумбаст можуть продовжувати проживати в Сполученому Королівстві для того, щоб здійснювати свої права відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68.

Висновки Суду

47. Для того, щоб відповісти на перше питання, потрібно відокремити дві справи, в яких порушується це питання національним судом.

48. Насамперед слід нагадати, що ст. 1 (1) Регламенту № 1612/68 стосовно статусу трудящих-мігрантів передбачає, що будь-який громадянин держави-члена,

незалежно від його місця проживання, повинен мати право працювати в якості найманого робітника і проводити власну діяльність у межах території іншої держави-члена.

49. По-перше, що стосується справи Баумбаст, то із наданих Суду документів видно, що ця справа відрізняється від справи R тим, що пан Баумбаст, громадянин Німеччини, який працював одночасно в якості найманого робітника і самозайнятої особи у Сполученому Королівстві протягом кількох років і продовжує проживати там, але вже не працює у Великій Британії. У цих умовах національний суд намагається встановити, чи можуть діти пана Баумбаст продовжити навчання у Сполученому Королівстві відповідно до положень ст. 12 Регламенту № 1612/68.

50. У зв'язку з цим слід мати на увазі, що мета Регламенту № 1612/68, а саме: забезпечення свободи пересування працівників, вимагає, щоб окрім цієї свободи гарантувались, відповідно до принципів свободи й гідності, найкращі умови інтеграції в суспільство приймаючої держави сім'ям працівника держави — члена Співтовариства (див. рішення у справі C-308/89 *Di Leo (European Court reports. — 1990. — I-4185)*, п. 13).

51. Як зазначив Суд у п. 21 рішення у справі *Echternach і Moritz*, для цілей такої інтеграції, дитина працівника держави — члена Співтовариства повинна мати можливість ходити в школу і отримувати подальшу освіту в приймаючій державі-члені, як це прямо передбачено в ст. 12 Регламенту № 1612/68, для того, щоб мати можливість успішно завершити навчання.

52. За обставин, які розглядаються у справі пана Баумбаст, встановлення перешкод для продовження отримання дитиною громадянина Союзу освіти в приймаючій державі-члені, відмовляючи йому в отриманні дозволу на перебування у цій державі, може перешкоджати громадянину здійснювати право на свободу пересування, встановлене у ст. 39 ДЄС і, отже, створювати перешкоду для ефективного здійснення права на свободу, гарантованого Договором про ЄС.

53. Хоча Суд у справі *Echternach і Moritz* вказав, що дитина не могла, після повернення батька з держави-члена походження, продовжити навчання у цій державі через відсутність взаємного визнання дипломів про освіту, тим не менш, Суд, прагнучи до об'єднання сімей трудящих-мігрантів відповідно до Регламенту № 1612/68, пояснив, що дитина одного із цих працівників може ходити в школу і продовжувати навчання в приймаючій державі-члені на умовах, які не є дискримінаційними, з тим щоб мати можливість успішно завершити навчання (див. також рішення у справі *42/87 Commision v. Belgium (European Court reports. — 1988. — 5445)*, п. 10).

54. Насправді, надання дозволу дітям громадянина Союзу, які перебувають у такій же ситуації, як і діти пана Баумбаст, продовжувати своє навчання в приймаючій державі-члені тільки у тих випадках, коли вони не можуть продовжити навчання у державі-члені походження, порушує ст. 12 Регламенту № 1612/68, яка забезпечує право на отримання освіти для дітей громадян держави-члена, «які є або були працівниками» на території іншої держави-члена, але й її дух.

55. Отже, обмежувальне тлумачення цього положення, запропоноване Урядом Німеччини, не може бути прийнятним.

56. Стосовно того, чи може той факт, що діти, які не є громадянами Союзу, вплинути на відповідь на перше питання, досить сказати, що відповідно до ст. 10 Регламенту № 1612/68 діти працівників у державі — члені Співтовариства у віці до 21 року або утриманці таких працівників, незалежно від їх громадянства, повинні розглядатися в якості членів його сім'ї, мати право проживати із цим працівником і, відповідно, мати право відвідувати учбові заклади згідно зі ст. 12 цього Регламенту.

57. Крім того, право «дружини і дітей до 21 року або утриманців» працівника на проживання із трудящим-мігрантом повинно тлумачитися як таке, що надається як дітям працівника, так і його дружині. Обмежувальне тлумачення цього положення про те, що тільки спільні діти трудящого-мігранта та його дружини мають право проживати з батьками суперечитиме зазначеній меті Регламенту № 1612/68.

58. По-друге, що стосується справи R, то діти, як члени сім'ї працівника, який є громадянином однієї з держав-членів і працює на території іншої держави-члена, мають право на проживання та право продовжувати навчання відповідно до статей 10 і 12 Регламенту № 1612/68.

59. Як видно з п. 50, ці положення спрямовані на сприяння об'єднанню трудящих-мігрантів із членами їх сімей у приймаючій державі-члені для того, щоб досягти мети Регламенту № 1612/68, а саме: свободи пересування працівників, відповідно до принципів свободи і гідності.

60. Незважаючи на те, що R розлучилася з першим чоловіком, відомо, що він продовжує працювати в якості найманого працівника в Сполученому Королівстві, і, отже, має статус працівника, який є громадянином однієї з держав-членів, та працює на території іншої держави-члена, як передбачено в статтях 1 та 10 Регламенту № 1612/68.

61. За таких обставин із положень Регламенту № 1612/68, зокрема, статей 10 і 12, видно, що діти R від першого чоловіка мають право проживати у приймаючій державі-члені, а також право продовжувати своє навчання у цій державі на тих же умовах, що й громадяни цієї держави.

62. Той факт, що діти R від першого чоловіка не проживають із ним постійно, не впливає на права, які вони мають відповідно до статей 10 і 12 Регламенту № 1612/68. Надаючи члену сім'ї трудящого-мігранта право об'єднатись із працівником, ст. 10 вказаного Регламенту не вимагає, щоб члени сім'ї постійно проживали з працівником, але, як видно зі ст. 10 (3), житлові умови працівника повинні бути придатними для проживання його сім'ї (див. рішення у справі 267/83 *Diatla* (*European Court reports.* — 1985. — 567), п. 18).

63. З урахуванням викладеного, відповідь на перше питання має бути така: діти громадян Європейського Союзу, які проживають в державі-члені протягом періоду дії права одного з їхніх батьків на проживання в якості трудящого-мігранта у державі-члені, мають право проживати на території цієї держави для отримання загальної освіти відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68. Той факт, що батьки дітей розлучились, що тільки один із батьків є громадянином Союзу, що батьки втратили статус трудящих-мігрантів у приймаючій державі-члені, і що діти не є громадянами Союзу, не має значення в цьому випадку.

Щодо другого питання

64. У другому питанні національний суд по суті прагне впевнитися в тому, чи мають діти право проживати у приймаючій державі-члені для отримання загальної освіти відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68. Вказане положення Регламенту слід тлумачити як таке, що надає право одному з батьків, який є основним опікуном цих дітей, незалежно від його громадянства, проживати разом із дітьми для сприяння реалізації права на освіту, незважаючи на те, що батьки розлучені, або те, що батько, який є громадянином Європейського Союзу, втратив статус трудящого-мігранта в приймаючій державі-члені.

Зауваження, представлені в Суді

65. У випадку R і сім'ї Баумбаст положення законодавства Співтовариства повинні тлумачитися широко, враховуючи те, що вказані права надаються за умови, що це стосується надання такого основоположного права, як право на сімейне життя. Таким чином, стверджується, що, коли неповнолітні діти постійно проживали і проживають з матір'ю, відмова у надання матері дозволу на проживання в державі-члені протягом терміну навчання дітей, є втручанням у їх права та ускладнює реалізацію цих прав. Також стверджується, що така відмова є втручанням у сімейне життя, що суперечить ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція).

66. Уряд Сполученого Королівства та Німеччини, а також Комісія пропонують Суду дати негативну відповідь на друге питання, порушене у справі. Вони стверджують, що у ст. 12 Регламенту № 1612/68 не закріплено право на проживання батьків, які не є громадянами держав-членів. Права таких осіб визначаються критеріями, які безпосередньо регулюють здійснення права на свободу пересування. Після розлучення із громадянином держави — члена Співтовариства, який має статус трудящого-мігранта в приймаючій державі — члені Співтовариства, другий із подружжя, який не є громадянином держави — члена Співтовариства, не отримує право на проживання, засноване на праві їхніх дітей на освіту.

67. Згідно з позицією Уряду Сполученого Королівства, в умовах, коли держава-член зобов'язана дозволяти дітям перебувати на своїй території для отримання загальної освіти відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68, обов'язок заохочувати всі зусилля, щоб такі діти отримували загальну освіту за найкращих можливих умов, не повинен тлумачитися як обов'язок держави надати особі, яка є опікуном дітей, право проживати разом із ними. Уряд Сполученого Королівства заявляє, що, якщо відмова у наданні такого права на проживання є невинуватим втручанням у сімейне життя, яке захищається ст. 8 Європейської конвенції, Міністерство внутрішніх справ може надати дозвіл на перебування в державі-члені тому з батьків, який є опікуном дітей, в якості винятку з Іміграційних правил.

Висновки Суду

68. По-перше, ст. 12 Регламенту № 1612/68 і права, що передбачені цією статтею, слід тлумачити в контексті структури і мети цього Регламенту. Як видно з положень вказаного Регламенту, з метою полегшення пересування членів родин працівників Рада взяла до уваги, по-перше, важливість для працівника, з люд-

ської точки зору, перебувати разом із сім'єю, і, по-друге, важливість, об'єднання працівника із сім'єю в приймаючій державі-члені без будь-яких відмінностей у ставленні до громадян цієї держави (див. рішення у справі 249/86 *Commision v. Germany* (*European Court reports*. — 1989. — 1263), п. 11).

69. Як видно з відповіді на перше питання, ст. 12 Регламенту № 1612/68 спрямована, зокрема, на забезпечення того, щоб діти працівника держави — члена Співтовариства могли, навіть якщо він перестав працювати за наймом у приймаючій державі-члені, розпочати, а за необхідності, завершити своє навчання в цій державі-члені.

70. По-друге, відповідно до прецедентного права Суду, так само, як статус трудящого-мігранта, права, якими користуються члени сім'ї працівника відповідно до Регламенту № 1612/68 за певних обставин продовжують існувати навіть після завершення трудових відносини (див. рішення у справах *Echternach* і *Moritz*, п. 21, і C-85/96 *Martínez Sala* (*European Court reports*. — 1998. — I-2691), п. 32).

71. У тих випадках, коли діти мають, відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68, право продовжити навчання в приймаючій державі-члені, хоча батьки, які є їх опікунами, можуть втратити своє право на проживання внаслідок розлучення з особою, яка є трудящим-мігрантом, або якщо батько, який був працівником у приймаючій державі-члені, перестав там працювати, очевидним є те, що заборона батькам залишитися в приймаючій державі-члені протягом навчання дітей позбавляє цих дітей вказаного права, яке надається їм за правом Співтовариства.

72. Крім цього, відповідно до прецедентів Суду, Регламент № 1612/68 має тлумачитися з огляду на вимогу поваги сімейного життя, закріплену у ст. 8 Європейської конвенції. Повага сімейного життя є одним із основоположних прав, яке, відповідно до прецедентів Суду, визнається у праві Співтовариства (див. рішення у справі *Commision v. Germany*, п. 10).

73. Передбачене ст. 12 Регламенту № 1612/68 право дітей трудящих-мігрантів продовжувати навчання в приймаючій державі-члені за найкращих можливих умов, обов'язково передбачає, що дитина повинна супроводжуватись особою, яка є її основним опікуном, і, відповідно, ця особа може перебувати разом із дитиною в державі-члені під час навчання. Відмова у видачі дозволу на перебування тому з батьків, який є основним опікуном дитини, яка продовжує навчання в приймаючій державі-члені, порушує це право.

74. Що стосується аргументів Комісії про те, що право на проживання не може надаватись відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68 особі, яка не є дитиною трудящого-мігранта, на тих підставах, що статус працівника є обов'язковою умовою (*sine qua non*) надання будь-якого права в рамках цього положення, з урахуванням його контексту і мети Регламенту № 1612/68 і, зокрема ст. 12 цього Регламенту може тлумачитись обмежувально (див. рішення у справі *Diatta*, п. 17).

75. З огляду на викладене, відповідь на друге питання така: у випадках, коли діти мають право проживати у приймаючій державі-члені для отримання загальної освіти відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68, це положення повинно тлумачитись як таке, що дає право тому з батьків, який є основним опікуном дітей, незалежно від його громадянства, проживати з дітьми з метою сприяння реалізації права на навчання, незважаючи на те, що батьки розлучились, або

один із батьків, громадянин Європейського Союзу, втратив статус трудящого-мігранта в приймаючій державі-члені.

Щодо третього питання

76. У першій частині третього питання національний суд по суті прагне встановити, чи може громадянин Європейського Союзу, який втратив право на проживання в якості трудящого-мігранта в приймаючій державі-члені, отримати як громадянин Європейського Союзу, право на проживання у приймаючій державі шляхом безпосереднього застосування ст. 18 (1) ДЄС.

Зауваження, представлені в Суді

77. Згідно з позицією пана Баумбаст, право проживати вільно в межах території держави-члени згідно зі ст. 18 ДЄС має пряму дію, незважаючи на те, що воно підпадає під обмеження і закріплене в Договорі про ЄС. Це означає, що пан Баумбаст має право на проживання у Сполученому Королівстві, в той час як він працює за межами Європейського Союзу. Таке тлумачення ст. 18 ДЄС надавало б право на свободу пересування, закріплене в Договорі про ЄС лише на підставі громадянства, але відповідно до раніше існуючого законодавства з цього питання.

78. Уряди Сполученого Королівства та Німеччини стверджують, що право на проживання не може бути отримана безпосередньо на підставі ст. 18 (1) ДЄС. Обмеження і умови, зазначені в цьому пункті, свідчать про те, що ця стаття не може застосовуватись окремо.

79. Підкреслюючи політичне та юридичне значення ст. 18 ДЄС, Комісія заявляє, що саме формулювання цієї статті, зокрема її перший абзац, встановлює обмеження. Згідно із сучасним правом Співтовариства, право на пересування та проживання, встановлене цією статтею, обумовлене вже існуючими нормами, як первинного, так і вторинного права, які визначають категорії осіб, котрі мають це право. Вказані права пов'язані або з економічною діяльністю або питанням достатніх коштів. Грунтуючись на тому, що пан Баумбаст не може посылатись на інші положення законодавства Співтовариства для підтвердження свого права на проживання у Сполученому Королівстві, Комісія дійшла висновку, що ст. 18 ДЄС не може застосовуватись у цьому випадку.

Висновки Суду

80. Відповідно до прецедентів Суду, прав громадян однієї держави-члена на в'їзд на територію іншої держави-члена і проживання у цій державі надається безпосередньо Договором про ЄС або, залежно від випадку, відповідно до положень, прийнятих з метою його здійснення (див., зокрема, рішення у справі 48/75 *Royer (European Court reports. — 1976. — 497)*, п. 31).

81. Хоча, ще до набрання чинності Договором про Європейський Союз, Суд постановив, що право на проживання, встановлене безпосередньо Договором про ЄС, надається за умови, що особа веде господарську діяльність, передбачену статтями 48, 52 або 59 Договору про ЄС (нині, після внесення змін, статті 39 ЄС, 43 ЄС і 49 ЄС) (див. рішення у справі C-363/89 *Roux (European Court reports. — 1991. — I-273)*, п. 9), тим не менше, наступні рішення Суду, закріплення громадянства Союзу в Договорі про ЄС та ст. 18 (1) ЄС надають кожному громадянину право вільно пересуватися і проживати на території держав-членів.

82. Відповідно до ст. 17 (1) ДЄС кожна особа, яка має громадянство держави-члена, є громадянином Союзу. Громадянство Союзу є фундаментальним у визначенні статусу громадян держав-членів (див. рішення у справі C-184/99 *Grzelczyk* (*European Court reports*. — 2001. — I-6193), п. 31).

83. Окрім цього, Договір про Європейський Союз не вимагає, щоб громадяни Союзу продовжували професійну або торговельну діяльність, чи то в якості найманого працівника або самозайнятої особи, для того, щоб користуватися правами, передбаченими в частині другій Договору про ЄС «Про громадянство Союзу». Крім того, ніщо в тексті цього Договору не дає можливість зробити висновок, що громадяни Союзу, які переїхали до іншої держави-члена, щоб працювати там за наймом, позбавляються прав, покладених на них Договором про ЄС в силу громадянства.

84. Що стосується, зокрема, права проживати на території держав-членів відповідно до ст. 18 (1) ЄС, це право надається безпосередньо кожному громадянину Союзу, про що ясно й чітко вказано в положеннях Договору про ЄС. Таким чином, як громадянин держави-члена, і, отже, громадянин Союзу, пан Баумбаст має право посилатися на ст. 18 (1) ДЄС.

85. Треба визнати, що право громадян Союзу проживати на території іншої держави-члена присвоюється з урахуванням обмежень та умов, встановлених Договором про ЄС, а також заходів, прийнятих для надання йому чинності.

86. Проте застосування обмежень та умов, встановлених у ст. 18 (1) ДЄС стосовно здійснення права на проживання, є предметом судового розгляду. Отже, будь-які обмеження та умови, встановлені для реалізації цього права, не можуть перешкоджати застосуванню положень ст. 18 (1) ЄС стосовно надання прав, які реалізуються та захищаються національними судами (див. у зв'язку з цим рішення у справі 41/74 *Van Duyn* (*European Court reports*. — 1974. — 1337), п. 7).

87. Що стосується обмежень і умов, встановлених підзаконними актами, ст. 1 (1) Директиви 90/364 передбачає, що держави-члени зобов'язані надати право на проживання громадянам держав-членів, які не користуються цим правом згідно з положеннями права Співтовариства, та членам їх сімей, зазначеним у ст. 1 (2) цієї Директиви, за умови, що вони і члени їх сімей застраховані від хвороби стосовно будь-яких ризиків в державі-члені перебування і володіють достатніми коштами для того, щоб уникнути створення навантаження на систему соціального забезпечення держави-члена перебування в період їх проживання.

88. Що стосується застосування цих умов у справі Баумбаст, очевидно, що пан Баумбаст працює за наймом на компанії Німеччини у державі, яка не є членом Співтовариства; ні він, ні його сім'я не користувались послугами системи соціального забезпечення в приймаючій державі-члені. У цих обставинах не заперечується, що пан Баумбаст виконує вимоги, пов'язані з достатніми коштами, введені Директивою 90/364.

89. Що стосується умов щодо страхування на випадок хвороби, очевидно, що і пан Баумбаст, і члени сім'ї застраховані в Німеччині. Було зазначено, що особа, застрахована на випадок хвороби, не могла скористатися медичними послугами в Сполученому Королівстві. Саме національний суд встановлює, чи відповідає цей висновок положенням Регламенту Ради (ЄЕС) № 1408/71 від 14 червня

1971 р. про застосування схем соціального забезпечення щодо осіб, які працюють за наймом, та їхніх сімей під час пересування в межах Співтовариства (*Official Journal, English Special Edition. — 1971. — II. — P. 416*). Особливо слід згадати ст. 19 (1) (а) цього Регламенту, згідно з якою працівник, що проживає на території держави-члена, іншої, ніж відповідна держава, який задовольняє умовам законодавства відповідної держави щодо набуття права на допомогу, враховуючи за доцільності положення ст. 18, одержує на території держави-члена, де проживає, допомогу в натуральній формі, що надається за рахунок компетентної установи установою за місцем його постійного проживання відповідно до положень законодавства, що застосовується цією установою.

90. У будь-якому випадку, обмеження та умови, зазначені у ст. 18 ЄС і встановлені Директивою 90/364, ґрунтуються на ідеї, що здійснення права на проживання громадян Союзу може бути підпорядковане законним інтересам держав-членів. У зв'язку з цим, відповідно до четвертого положення преамбули Директиви 90/364 бенефіціарії права на проживання не повинні стати «необґрунтованим» тягарем для державних фінансів приймаючої держави-члена.

91. Однак ці обмеження і умови повинні застосовуватися відповідно до обмежень, що накладаються законодавством Співтовариства та відповідно до загальних принципів права, зокрема принципу пропорційності. Це означає, що національні заходи, прийняті з цього питання мають бути необхідним та доцільним для досягнення цієї мети (див. у зв'язку з цим рішення у об'єднаних справах C-259/91, C-331/91 і C-332/91 *Alluè and others (European Court reports. — 1993. — I-4309)*, п. 15).

92. Щодо застосування принципу пропорційності у справі *Baumbast*, то слід нагадати, що, по-перше, цей принцип не заперечує, що пан Баумбаст має достатні кошти, як це передбачено у Директиві 90/364, по-друге, пан Баумбаст працював і, отже, законно проживав в приймаючій державі-члені протягом кількох років спочатку як працівник, а потім як самозайнята особа, по-третє, у цей період його сім'я проживала в приймаючій державі-члені і залишалася там навіть після припинення його діяльність в якості працівника і самозайнятої особи в цій державі, по-четверте, ні пан Баумбаст, ні члени його сім'ї не стали тягарем для державних фінансів приймаючої держави-члена і, по-п'яте, і пан Баумбаст, і його сім'я мають повне страхування на випадок хвороби в іншій державі — члені Союзу.

93. У цих умовах відмовляти панові Баумбаст здійснювати право на проживання, яке надається йому відповідно до ст. 18 (1) ЄС в силу застосування положень Директиви 90/364 на тій підставі, що його медичне страхування не передбачає випадки невідкладного надання медичної допомоги, що передбачається у приймаючій державі-члені, становить непропорційне втручання у здійснення цього права.

94. Відповідь на першу частину третього питання така: громадянин Європейського Союзу, який втратив право на проживання в якості трудящого-мігранта в приймаючій державі-члені, може, як громадянин Союзу, отримати право на проживання на підставі прямої дії ст. 18 (1) ЄС. Здійснення цього права можливе за умови врахування обмежень та умов, зазначених у вказаному положенні, але компетентні органи і, у разі необхідності, національні суди повинні забезпечити,

щоб ці обмеження і умови, застосовувались відповідно до загальних принципів права Співтовариства і, зокрема, принципу пропорційності.

95. У другій і третій частині третього питання національний суд прагне впевнитися в тому, що за умов, коли пан Баумбаст має право на проживання на підставі ст. 18 (1) ЄС, члени його сім'ї користуються правами проживання на тих же підставах. Враховуючи відповіді на перші два питання, немає потреби давати відповідь на вказані частини третього питання.

96. З урахуванням відповіді на першу частину третього питання, немає потреби відповідати на четверте питання.

Витрати

97. Витрати, понесені урядами Сполученого Королівства та Німеччини і Комісією, які надали Суду свої зауваження, не підлягають відшкодуванню. Оскільки цей розгляд є для сторін своєрідним етапом основного позову, який був розглянутий національним судом, питання про витрати має приймати цей Суд.

Резолютивна частина

За цих підстав Суд

у відповідь на питання, передані йому Апеляційним трибуналом у імміграційних справах рішенням від 28 травня 1999 р.,

ухвалив:

1. Діти громадянина Європейського Союзу, які проживали в державі-члені у період, коли їх батьки мали право на проживання в якості трудящого-мігранта в цій державі-члені, мають право проживати на території цієї держави, щоб отримати загальну освіту відповідно до ст. 12 Регламенту Ради (ЄЕС) № 1612/68 від 15 жовтня 1968 р. про свободу пересування працівників у межах Співтовариства. Той факт, що батьки дітей розлучились, або тільки один із батьків є громадянином Союзу, або батьки втратили статус трудящих-мігрантів в приймаючій державі-члені, або діти не є громадянами Союзу, не має значення в цьому випадку.

2. Якщо діти мають право проживати у приймаючій державі-члені, щоб отримати загальну освіту відповідно до ст. 12 Регламенту № 1612/68, вказане положення повинно тлумачитися як таке, що дає право тому з батьків, хто є основним опікуном дітей, незалежно від громадянства, проживати разом із дітьми для сприяння здійсненню їх права на освіту, незважаючи на те, що батьки розлучились, або той із батьків, хто має статус громадянина Європейського Союзу, втратив статус трудящого-мігранта в приймаючій державі-члені.

3. Громадянин Європейського Союзу, який вже не користується правом проживання, як трудящий-мігрант в приймаючій державі-члені, може, як громадянин Союзу, мати право на проживання на підставі прямого застосування ст. 18 (1) ДЄС. Здійснення цього права з урахуванням обмежень та умов, зазначених у вказаному положенні, покладене на компетентні органи і, у разі необхідності, національні суди повинні забезпечити, щоб обмеження і умови застосовувались відповідно до загальних принципів права Співтовариства і, зокрема, принципу пропорційності.